

TAXOR VILOYATI GIDRONIMLARINI TASNIFLASH MASALASIGA DOIR

Najeebullah Esmati

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU
Lingvistika (o‘zbek tili) yo‘nalishi magistranti
Email: najeeb.esmati@gmail.com

ANNOTATSIYA

Bu maqola Taxor viloyati gidronimlari tasnifiga bag‘ishlangan. Bu ilmiy ishda, mazkur hudud gidronimlari onomastik-morfologik va leksik-semantik xususiyatlariga ko‘ra taniflangan. Suv obyektlari nomlarining paydo bo‘lishi va ularning boshqa onomastik birliklar (oykonimlar, agroonimlar, dromonimlar ...)ning shakllanishiga asos bo‘lishi masalasi ham ko‘tarilgan. Shuningdek, bu maqolada gidronimlarning xalq tarixini, kelib chiqishini o‘rganishdagi roli haqida ham to‘xtanilgan.

Kalit so‘zlar: *Taxor, gidronim, suv obyekti, onomastik birlik, onomastik-morfologik tasnif, leksik-semantik tasnif.*

ABSTARCT

This article is devoted to the classification of hydronyms of Takhar province. In this paper, the hydronyms of the studied region are classified according to their onomastic-morphological and lexical-semantic features in which the origin of the names of water basins and the role of hydronyms to formation of other onomastic units were discussed. Meanwhile, the role of hydronyms in the study of the history and origin of the hydronyms and the linguistic structure of hydronyms in the Takhar province and the role of these hydronyms in the formation of some onomastic units (oykonims, agroonims, dromonims...) in this region have also been studied. As well as ,the role of hydronyms in the study of folk history and origin were evaluated.

Keywords: *hydronym, water basins, onomastic unit, onomastic-morphological classification, lexical-semantic classification.*

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена классификации гидронимов Тахарской области. В данной статье гидронимы изучаемого региона классифицируются по ономастико-морфологическим и лексико-семантическим признакам, в которых обсуждаются происхождение названий водоемов и роль гидронимов в формировании других ономастических единиц. Между тем роль гидронимов в изучении истории и происхождения гидронимов и языкового состава гидронимов Тахарской области и роль этих гидронимов в образовании

некоторых ономастических единиц (ойконимов, агроонимов, дромонимов...) в этом регионе также были изучены. А также оценена роль гидронимов в изучении народной истории и происхождения.

Ключевые слова: гидроним, водные бассейны, ономастическая единица, ономастико-морфологическая классификация, лексико-семантическая классификация.

KIRISH

Taxor viloyati Afg'oniston Respublikasi shimoli-sharqida joylashgan viloyatlardan biri. Bu viloyatning markazi *Toluqon* deb ataladi. Taxor viloyati ma'muriy jihatdan Toluqon shahri va 16 ta tuman (ulusvollik) hamda 2000 yaqin qishloqdan iborat. Bu viloyatning aholisini, asosan, o'zbek, tojik, pushtun va boshqa etnik guruhlari tashkil etadi [171 : 184, غبار، ۴۷ : ۲۰۰۰، عارض]. Bu ishimizda mazkur geografik hudud gidronimlarini tasnif qilib, o'rganamiz.

Gidronimlar suv inshootlarining atoqli otlari - nomlaridir [Корпеев, 2005: 212]. Boshqacha qilib aytsak, barcha suv obyektlarining nomlari *gidronimlar* deyiladi. Gidronim termini (yunoncha *hidro - suv, nom - nom*)dan olingan bo'lib, okean, dengiz, ko'l, soy, jilg'a, quduq kabi har bir suv obyektlarini [Qorayev, 2006: 57] suningdek, qo'ltiq, bo'g'oz, muzlik, botqoq, daryo, irmoq, anhor, ariq, kechuv, kanal, sharshara, buloq, chashma, koriz va hovuz kabilarning [Sayfullayeva, 2017: 19] nomlarini ham qamrab oladi.

Gidronimlar turlicha ma'nolar ifodalaydi. Ba'zi gidronimlarning etimologiyasi (kelib chiqishi) oson, hammaga tushunarli bo'lib, ortiqcha izohni talab etmaydi. Yana shundaylari ham borki, ularning ma'nolari, o'z-o'zidan anglashilib, sezilib turmaydi [Sayfullayeva, 2017: 20] yoki nomlanishiga sabab bo'lgan omillarni tushunish, ilg'ab olish ko'pchilikka oson bo'lmaydi. Misol uchun Taxor viloyati gidronimlaridan: *Sho'rqquduq (Bat)*, *Galachashma (Nt)* kabilarning ma'nosi ham va nega shu nom bilan atalishi ham hamma tushunadigan darajada bo'lsa, *Chashmayi Turkon (Rt)*, *Zanburbuloq (Tsh)* kabi gidronimlarning "Chashmayi Turkon" ("Turklar chashmasi"), "Zanburbuloq" deb atalishining sabab-omillari umum uchun ma'lum va tushunarli emas.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Taxor viloyati Afg'onistonning tog'li hududida joylashgan viloyatlaridan. Shu uchun bu viloyat suvli mintaqa hisoblanadi. Bu viloyatda suv obyektlari va u bilan bog'liq nomlar anchagina. Bularni *onomastik-morfologik* hamda *leksik-semantik* xususiyatlariga ko'ra quyidagicha tasniflab, o'rganamiz:

1. Taxor viloyati gidronimlarning *onomastik-morfologik* xususiyatlariga ko‘ra tasnifi

Boshqa toponimlar kabi gidronimlar ham o‘ziga xos onomastik-morfologik xususiyatlarga ega. Shundan kelib chiqib, mazkur viloyat gidronimlarini *sodda, qo‘shma, birikmali* turlarga bo‘lib o‘rganish o‘rinli ko‘rindi.

1.1. Sodda gidronimlar. O‘zbek tili grammatikasida: tarkibida bitta o‘zak morfemasi bo‘lgan so‘z sodda so‘z [YTF, 1975] deyilgan. Shu ta‘rifni gidronimlarga ham umumlashtiradigan bo‘lsak, bitta o‘zak morfema yoki bitta o‘zak morfema va qo‘shimchalardan tarkib topgan gidronimlarni *sodda gidronimlar* deyishimiz mumkin. Sodda gidronimlar ham, toponimlar va antroponimlarning sodda turi kabi bir o‘zak morfemadan iborat gidronimlardir. Biz bu yerda sodda gidronim deganda, gidronimik indikatorsiz gidronimlarni nazarda tutayapmiz. Chunki, yerli aholi bunday gidronimlarni aniqlagichsiz ishlatishadi va hamma uchun tushunarli. Masalan, *Ko‘cha* (Dqt), *Omu/Amu* (Dqt) daryolar va *Govmoli* (Tsh), *Shahravon* (Tsh) kabi ariqlarni misol ko‘rsatishimiz mumkin. Bular mazkur viloyatda yashov aholisi orasida ham, yozma manbalarda ham aksaran *daryo* va *ariq* gidronimik indikatorsiz qo‘llanilgan va qo‘llanilmoqda.

1.2. Qo‘shma gidronimlar. Ikki va undan ortiq tarkibiy qismlardan tashkil topgan gidronimlar *qo‘shma gidronimlar* deyiladi. Bular qo‘shib yoziladi, bir urg‘u bilan aytiladi. Taxor viloyati qo‘shma gidronimlari, gidronimlarning tarkibidagi gidronimik indikatorlarni inobatga olgan holda, quyidagi qismlarga bo‘lib o‘rganish ma‘qul ko‘rindi:

1) *ko‘l* gidronimik indikatorli qo‘shma gidronimlar: *Kattako‘l* (Yt), *Sassiqko‘l* (Xot), *Suzmako‘l* (Dqt) kabilar;

2) *ariq/jo‘y* gidronimik indikatorli qo‘shma gidronimlar: *Rabatariq* (Bt), *Archiarig‘* (Xt), *Chuqurarig‘* (Tsh), *Jo‘ydaroz* (Tsh), *Eshonarig‘* (Cht), *Tosharig‘* (Dqt) singarilar;

3) *quduq* gidronimik aniqlagichlar bilan yasalgan qo‘shma gidronimlar: *Sho‘rquduq* (Bat), *Qizilquduq* (Bat), *Ko‘rquduq* (Ht) va boshqalar;

4) *chashma* gidronimik indikatorlar yordami bilan yasalgan qo‘shma gidronimlar: *Gandachashma* (It), *Changaroqchashma* (Xot), *Gandachashma* (Rt), *Galachashma* (Nt) kabilar;

5) *buloq* gidronimik aniqlagichli qo‘shma gidronimlar: *Qo‘tanbuloq* (Ht), *Qizilbuloq* (Chot), *Ko‘kabuloq* (It), *Jarbuloq* (Tsh), *Oqbuloq* (Tsh), *Zanburbuloq* (Tsh), *Qarabuloq* (Rt), *Jigdabuloq* (Ht), *Qo‘tanbuloq* (Ht) va boshqalar;

6) *guzar*¹ gidronimik aniqlagichli qo'shma gidronimlar: *lolaguzar (Xot)*, *Toshguzar (Tsh)*, *Qumguzar (Dt)*, *Qumguzar (Dqt)* kabilar;

7) *kamar*² gidronimik aniqlagichli qo'shma gidronimlar: *Paskamar (Ft)*, *Qarakamar (It)*, *Qarakamar (Bat)*, *Qarakamar (Bt)*, *Zardkamar*, *Sho'rkamar (Xot)* kabilar;

8) *jar*³ gidronimik aniqlagichli qo'shma gidronimlar: *Oqjar (Nt)*, *Katikjar*, *Aylanmajar*, *Irimjar (Xot)*, *Siyojar (Chot)* va boshqalar.

Yuqoridagi 8ta bandga kiradigan har bir qo'shma gidronimlar *ko'l*, *ariq/jo'y*, *quduq*, *chashma*, *buloq*, *guzar*, *kamar*, *jar* kabi gidronimik aniqlagichlar yordamida yasalgan suv obyektlari nomlari hisbolanadi. Demak, bunday gidronimlarning tarkibi qismining bir bo'lagi gidronimik aniqlagichlardan iborat.

1.3. Birikmali gidronimlar. Bunday gidronimlar ikki va undan ortiq so'zning aniqlovchi-aniqlanmish hamda predikativlik asosida birikishidan yuzaga kelgan. Bunday nomlar necha onomastik birliklardan tarkib topishiga qaramay, bir butun holda bir suv obyektining nomini tashkil beradi. Bularning tarkibi qismlari ajratib yoziladi. Har biri halohida urg'u bilan aytiladi.

Taxor viloyati gidronimlaridan o'rin olgan birikmali gidronimlarni quyidagi qismlarga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiq:

1) *daryo* gidronimik aniqlagichli birikmali gidronimlar: *Daryoi Varsaj-Farxor*, *Daryoi Namakob (Nt)*, *Daryoi Bangi (Bt)* va boshqalar;

2) *quduq* gidronimik aniqlagichli birikmali gidronimlar: *Quduqi Ganda (Rt)*, *Quduqi Hazora (Rt)*, *Hojimatin qudug'i*, *Mullabobo qudug'i*, *To'raboy qudug'i*, *Shovaliy qudug'i (Dqt)* va hokazolar;

3) *chashma* gidronimik aniqlagichli birikmali gidronimlar: *Chashmayi shahri ko'hna (Tsh)*, *Chashmayi xurshid (Chot)*, *Chashmayi govon (Cht)*, *Chashmayi toq (Bt)*, *Chashmayi mohiyon (It)*, *Chashmayi garmik (Ft)*, *Chashmayi chakak (Nt)*, *Chashmayi said (Yt)*, *Oyxonim chashmasi*, *Chashmayi kamiysoriy (Dqt)*, *Eshonlar chashmasi*, *Chashmayi ko'l (Xot)*, *Chashmayi bangi (Bt)* singari;

4) *ariq* gidronimik aniqlagichli birikmali gidronimlar: *Bog'iboyon arig'i*, *Zulm arig'i*, *G'aribbachcha arig'i*, *Navshox arig'i (Dqt)*, *Saroyasang arig'i (Tsh)*, *Qulbaroq arig'i (Bt)* kabilar;

¹ Guzar so'zi Taxor viloyati shevasida KECHIK//KECHUV ma'nosida ishlatiladi.

² Kamar - daryo, ariq kabi oqar suvlarda uning aylanib oqadigan joyi, aylanma harakatli chuqur joyi [ЎТИЛ, 2006: 305].

³ Jar - chetlari o'pirilgan chuqur soylik; chuqurlik[ЎТИЛ, 2006: 305]. Yuqorida keltirilgan gidronimlar nomlari komponentidagi jar so'zi o'zbek tilining izohli lug'atida berilgan ta'rif bilan muvofiq, suv obyektlarini anglatadi.

5) *havz/hovz* gidronimik aniqlagichli birikmali gidronimlar: *Havzi Yug‘non (Vt)*, *Nabiyboy havzi*, *Mohiyxona havzi*, *Hojimalla havzi (Dqt)* va boshqalar;

6) *band*⁴ gidronimik aniqlagichli birikmali gidronimlar: *Sarig‘ bandi*, *Oltixo‘ja bandi (Dqt)*, *Bandi Hojiqaraxon*, *Dubandi Hojiburgit*, *Bandi Jumagul* singlarilar;

7) *ko‘l* gidronimik aniqlagichli birikmali gidronimlar: *Oydin ko‘li*, *Hojijuma ko‘li (Dqt)* kabilar;

8) *guzar* gidronimik aniqlagichli birikmali gidronimlar: *Guzari buzkashi*, *Guzari Hojimuallim*, *Guzari Dodialloh*, *Guzari qandahoriy (Xot)* va boshqalar;

9) *girdob*⁵ gidronimik aniqlagichli birikmali gidronimlar: *Omirdi (ni, ning)* *girdobi (Xot)* *Eshon Abdurrahim girdobi (Yt)* singlarilar.

Yuqorida keltirilgan bandlarda har bir birikmali gidronimlar *daryo*, *quduq*, *chashma*, *ariq*, *havz // hovuz*, *band*, *ko‘l*, *guzar*, *girdob* kabi gidronimik aniqlagichlar yordamida yasalgan suv obyektlari nomlari hisbolanadi. Demak, bunday gidronimlarning tarkibi qismining bir bo‘lagi gidronimik aniqlagichlardan iborat.

2. Taxor viloyati gidronimlarning leksik-semantik tasnifi

Gidronimlarni lug‘aviy-ma‘naviy xususiyatlariga ko‘ra, ma‘lum guruhlariga ajratish va bo‘lish bu - *gidronimlarning leksik-semantik tasnifi* deyiladi. Bunday tasnif gidronimlarning qaysi va qanday tipdagi obyektlarning nomlari ekanligini hamda kelib chiqishini aniqlashda asosiy rol o‘ynaydi. Bu guruhlarishlar vositasida ko‘zlangan maqsaga yetish oson bo‘ladi.

Biz Taxor viloyati gidronimlarini leksik-semantik jihatdan tasniflash maqsadida, ularni ikki - *gidronimlarning qaysi va qanday tipdagi toponimik obyektlarning nomlari ekanligi nuqtai nazardan* hamda *kelib chiqishi va nomlanish xususiyatlari jihatidan* - guruhga bo‘lib o‘rganishni ma‘qul ko‘rdik.

2.1. Gidronimlarning qaysi va qanday tipdagi toponimik obyektlarning nomlari ekanligiga ko‘ra tasnifi

Onomastik birliklarni turli nuqtai nazardan o‘rganish va ularni turlarga bo‘lish va tasniflash onomastika fanining asosiy vazifasi hisoblanadi. Har bir onomastik birliklar turi o‘zlarning ayrim xususiyatlariga ko‘ra, turli guruhlariga bo‘linib o‘rganiladi. Shu jumladan gidronimlar ham.

⁴ Band - “forscha so‘z bo‘lib, suvni to‘shish, odatda daryo suvining bir qismini boshqa tomonga, ayniqsa, ariqqa yo‘naltirish maqsida qurilgan to‘siq; to‘g‘on” [۱۰۳۲ : ۱۳۸۲، انوری] yoki, “Zaxira qilish yo suv sathini ko‘tarib, sug‘orish, barq tavlid qilish kabi maqsadlarda tosh, sement, temir yo cho‘p bilan oqib turgan suv damini to‘shish maqsadida qilingan devor, to‘siq.” [۱۲۶ : ۲۰۰۷، التائی]. Bu so‘z Taxor viloyati aholisining turli til vakillari orasida yuqorida keltirilgan ma‘noda qo‘llanuvchi apellyativ so‘z hisoblanadi.

⁵ “Ariq va daryo suvlarining aylanib-buralib, uyurma hosil qilib oqayotgan yeri” [ЎТИЛ, 2020: 506].

Taxor viloyati gidronimlarining qaysi va qanday tipdagi toponimik obyektlarning nomlari ekanligiga ko'ra quyidagi holatda tasnifi amalga oshiriladi:

1) **oykonimlarning nomlanishiga asos bo'lgan gidronimlar.** Biz o'rganayotgan viloyatda shunday aholi punktlari borki, ularning vujudga kelishiga gidronimlar asos bo'lgan. Biz bularni *oykunimlarning nomlanishiga asos bo'lgan gidronimlar* deb nomladik. Demak, bunday onomastik birliklarning vujudga kelishi uchun tag'in bir onomastik birlik asosiy rol o'ynagan. Quyidagi misollar Taxor viloyatidagi ana shunday onomastik birliklardan: *Qizilquduq (Bat)*, *Ko'rquduq (Ht)*, *Sho'rquduq (Bat)*, *Chashmayi Xurshid (Chot)*, *Chashmayi Govon (Cht)*, *Chashmayi Toq (Bt)*, *Chashmayi Mohiyon (It)*, *Chashmayi Garmik (Ft)*, *Sarichashma (Kt)*, *Chashmayi Chakak (Nt)*, *Oqbuloq Qishloq (Tsh)*, *Qumguzar (Dt)*, *Toshguzar (Tsh)*, *Paskamar (Ft)*, *Qarakamar (Bat)*, *Katikjar (Xot)*, *Siyobar (Chot)* va boshqalar;

2) **agroonimlarning nomlanishiga asos bo'lgan gidronimlar.** O'rganilayotgan viloyat onomastik birliklari orasida agroonimlarning vujudga kelishiga asos bo'lgan gidronimlar ham bor. Bunday onomastik birliklar suv obyektlari nomlari bilan ataladi. Masalan, *Katta ko'l (Yt)*, *Sassiqko'l (Xot)* va boshqalar. Tadqiqotimizda Taxor viloyatida *Katta ko'l*, *Sassiqko'l* nomlaridagi gidronimlar bilan birga, agroonimlar va oykonimlar borligi ham kuzatildi.

3) **dromonimlarning nomlanishiga asos bo'lgan gidronimlar.** Taxor viloyati onomastik birliklarida gidronimlar asosida vujudga kelgan dromonimlar borligi ham uchraydi. Boshqacha qilib aytganda, bunday dromonimlarning tarkibida suv obyektining nomi turadi va o'sha asosda vujudga kelgan. Misol uchun: *Puli ko'kcha (Dqt)*, *Puli shahravon (Tsh)*, *Puli Govmoli (Tsh)* va boshqalar. Bular har biri bir dromonim. Bu onomastik birlikning shakllanishida *ko'kcha (daryo)*, *Shahravon (ariq)*, *Govmoli (ariq)* so'zlari asos bo'laganki, ular suv obyektlari nomlari.

4) **tashkilot, shahar, hokimliklar nomiga asos bo'lgan gidronimlar.** Shunday paragonimlar ham borki, ular onomastik birliklar asosida yuzaga kelgan. Bu holatni gidronimlarda ham uchratish mumkin. Izlanishlarimizda biz o'rganayotgan viloyatda bunday gidronimlardan ikkita borligi aniqlandi. Misol: *Chahob tumani*, *Namakob tumani* kabilar. Bu ikki paragonimlarning nomlariga gidronimlar asos bo'lgan.

2.2. Gidronimlarning kelib chiqishi va nomlanish xususiyatlariga ko'ra tasnifi

Muayyan xalq taqdirini, uning tilini, tarixini, sivilizatsiyaning shakllanishi va rivojlanishini o'rganishda gidronimiya ma'lumotlarining ahamiyati juda katta. Chunki har qanday sivilizatsiya rivojlanishining boshlang'ich bosqichida suv

havzalari katta rol o'ynagan. Bundan tashqari, etnik guruhlar ko'proq daryolar bo'yida joylashgan.

Gidronimlar yordamida boshqa ko'plab geografik obyektlar nomlarining kelib chiqishini tushuntirish mumkin. Bundan tashqari, gidronimlarning qo'llanishi tilning bizning davrimizga qadar faqat shevalarda saqlanib qolgan, ba'zan esa hozirgi shevalarda umuman qayd etilmagan qadimiy so'zlarini tiklashda ham qo'l kelishi ma'lum.

Taxor viloyati gidronimlarini kelib chiqish va nomlanish jihatdan quyidagi qismlarga bo'lib o'rganish ma'qul ko'rildi:

1) etnogidronimlar. Urug', qabila, qavm, to'p (etnonimlar) nomlari bilan atalgan suv obyektlari *etnogidronimlar* deyiladi. Etnonimlar gidronimlarga o'tganda nom tarkibida hech qanday o'zgarish ro'y bermaydi. Etnogidronimlar qadimdan ushbu hududda qaysi etnik guruh vakillari yashaganligidan darak beradi [Hakimov, 2016: 130].

Ma'lum bir xalq tili gidronimlariga oid etnogidronimlar o'sha "suv obyektlari atrofida yashagan, undan foydalangan yoki o'sha obyektning paydo bo'lishida bevosita ishtirok etgan xalq, millat, qabila, urug' bilan aloqador bo'lib, ularni nomlashda etnos nomlari motivatsiyasiga asoslanilgan"[Madraximova, 2016: 57] va *buloq/chashma, daryo, ko'l, soy, quduq, ariq* kabi gidronimik aniqlagichlar bilan tarkib topib gidronimlar nomini shakllantirgan.

Izlanishlarimiz jarayonida Taxor viloyati gidronimlarida ayrim etnogidronimlar ham borligi kuzatildi. Bular: *Chashmayi turkon (Rt)*, *Jaloyir arig'i (Bt)*, *Amudaryo* (ko'pgina adabiyotlarda, Amudaryoning kelib chiqishi Amu shahri bilan bog'lagan. Demak, Amudaryo - *Amu shahri daryosi*. Shuningdek, Amu topo/gidroasosining kelib chiqishi haqida: *amu/omu* so'zi *amul/omul* so'zining qisqargan shakli bo'lib, *amul/omul* esa qadimgi eroniy xalqlardan birining nomi deyilgan.[Richard, 1995: 188; Kuhrt, 2007: 98]).

2) antroponimik gidronimlar. Suv obyektlari nomining shakllanishi va paydo bo'lishiga antroponimlar (kishilarning ismi, laqabi, taxallusi, nisbasi va boshqalar) asos bo'lgan gidronimlar *antroponimik gidronimlar* deyiladi.

Taxor viloyati gidronimlari majmuidan tanlangan quyidagi gidronimlar shunday gidronimlarga misol bo'ladi: *Usto Nurmuhammad qudug'i (Yt)*, *Eshon Abdurrahim girdobi (Yt)*, *Usmon oralig'⁶i (Yt)*, *Hojijuma ko'li*, *Nabiboy havzi*, *Hojimalla havzi*, *Hojimatini qudug'i*, *Mullabobo ququg'i*, *To'raboy qudug'i*, *Shohvali qudug'i*, *Guzari Dodialloh (Dqt)* va boshqalar.

⁶ Araliq/Aralig' - Taxor o'zbeklari, ayniqsa, Dashtiqal'a tumani shevasida bo'g'oz ma'nosida qo'llaniladi.

3) **professionalizim bilan shakllangan gidronimlar.** Bu tip gidronimlarga kishilarning mashg'uloti va kasb-hunarlariga oid so'z-atamalar bilan shakllangan gidronimlar kiradi. Taxor viloyati gidronimlari tizimida ham shunday gidronimlar borligi aniqlandi. Masalan: *Mohiyxona arig'i*, *Guzari buzkashi (Dqt)*, *Jo'yi Namakfurushi (Tsh)* va boshqalar.

4) **Muqaddashtirilgan gidronimlar.** Suv butun dunyodagi dinlar va jamoalarda hayot, energiya va ozodlik manbai hisoblanadi. Suv atrofida ibodatxonalar, shaharlar va hatto imperiyalar qurilgan va nasroniylikdan hinduizmgacha, Nigeriya yoruba dinigacha daryolar har doim ibodat qiluvchilarning hayotida muhim rol o'ynagan. Dunyodagi eng mashur muqaddas daryolar shulardan iborat: *Urubamba daryosi (Peru)*, *Iordan daryosi (Isroil, Iordaniya, Livan va Suriyadan o'tadigan daryo)*, *Gang daryosi (Hinduston va Bangaladeshda oqadigan daryo)*, *Kolumbiya daryosi (Kanada va AQShdagi daryo)*, *Yamuna daryosi (Hindiston)*, *Osun daryosi (Nigeriya)*, *Wanganui daryosi (Yangi Zelandiya)*[Carey, 2018; Warriar, 2014: 297]. Shuningdek, ilmiy adabiyotlarda ayrim dinlar hamda xalqlarda muqaddas quduq, buloq, ko'l kabi suv obyektlari bo'lganligi ham qayd qilingan[Rattue, 2003: 31-32; Harte, 2000].

Xullas, narsa, joylarni muqaddaslashtirish bu - odam bolasining o'ziga xos xususiyatlaridan biri. Insonlar o'zlarining ishonch-e'tiqodiga ko'ra ayrim narsalarni yoki joylarni muqaddaslashtirganlar, jumladan, gidronimlarni ham.

B. R. Xalmuratovning ta'kidlashicha, ko'pgina tadqiqot natijalari shuni ko'rsatidiki, ibtidoiy odamlar, xususan, dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi aholi orasida yer, suv va quyoshga munosabat juda kuchli bo'lgan[Xalmuratov, 2020: 85]. Shu uchun qadim zamonlardan bugungacha ayrim suv obyektlarini ilohiylashtirish insonlar odat bo'lib kelgan.

Taxor viloyati gidronimlarida muqaddaslashtirilgan gidronimlardan bittani (qat'iy emas, boshqa ham bo'lishi mumkin) uchratdik: *Chashmayi shahri ko'hna (Tsh)*. Bu chashma Taxor viloyatining eski markazi hisoblanadigan *Shahri ko'hna* deb ataluvchi joyda, aynan shu nom bilan ataluvchi ziyoratgoh yonida joylashgan. Musulmon xalqlarda ziyoratgohlar muqaddas joylardan bo'lganligi uchun uning yaqin-atrofidagi joylarga ham shu ko'z bilan qaralagn. *Chashmayi shahri ko'hna* gidronimi ham ana shu asosda muqaddaslashgan onomastik birlik sanaladi.

5) **zoogidronimlar.** Bunday onomastik birliklarning vujudga kelishining asosida hayvonlar nomi yok ular bilan bog'liq nomlar yotadi. Bunday gidronimlarga Taxor viloyati omonastikasidan olingan *Bo'risoy (Tsh)*, *Do'ltalisoy (Bt)* kabilarni misol qilib ko'rsatishimiz mumkin.

XULOSA

Gidronimlar suv inshotlarining atoqli otlari. U okean, dengiz, daryo, ko‘l, soy, jilg‘a, quduq, qo‘ltiq, bo‘g‘oz, muzlik, botqoq, irmoq, anhor, ariq, kechuv, kanal, sharshara, buloq/chashma, koriz kabilarning nomlarini qamrab oladi.

Gidronimlar inson hayotida qadim zamonlardan buyon katta ijtimoiy, iqtisodiy ahamiyat kasb etganligi bois, duno aholisining ko‘p qismi suv obyektlari bo‘yida, sohilida yoki unga yaqin masofada yashaganlar.

Taxor viloyatidagi gidronimlar har xil suv obyektlarining nomlaridan iborat va ular onomastik-morfologik va leksik-semantik nuqtai nazardan tasniflanib, bir necha katta-kichik guruhlariga bo‘linib o‘rganildi. O‘rganilgan viloyat gidronimlari *daryo, soy, quduq/choh, buloq/chashma, ko‘l, ariq/joy, jar, kamar, band, havz/hovuz* kabi gidronimik aniqlagichlar bilan yasalgan. Shuningdek, aytish mumkinki, ular turli tillar unsurlaridan tashkil topgan bo‘lib, turli tarixiy davrlarda shakllangan.

Maqolada qo‘llanilgan shartli qisqartmalar ro‘yxati:

sh	Toluqon shahri	Dq t	Dashtiqa‘a tumani	Chot	Chohob tumani
t	Ishkamish tumani	Rt	Rustoq tumani	Vt	Varsaj tumani
t	Bangi tumani	Ft	Farxor tumani	Xt	Xo‘jag‘or tumani
at	Bahorak tumani	Kt	Kalafgon tumani	Ht	Hazorso‘much tumani
ht	Chol tumani	Nt	Namakob tumani	Dt	Darqad tumani
ot	Xo‘jabahovuddin tumani	Yt	Yangiqa‘a tumani		

REFERENCES

1. Boboqulov I. I. Afg‘oniston (lug‘at - ma‘lumotnoma). -Toshkent: “Complex print” nashriyoti, -50-53-betlar.
2. Carey Meredith. Sacred Rivers Around the World: *From Israel to New Zealand, here are some of the world’s most sacred rivers*. March 29, 2018. www.cntraveler.com/gallery/sacred-rivers-around-the-world.
3. Colopy Cheryl. Dirty, sacred rivers: confronting South Asia's water crisis. -New York : Oxford University Press, 2012.
4. Hakimov Q. Toponimika. -Toshkent: “Mumtoz so‘z”, 2016. -130-b.

5. Harte J. 'Holey Wells and other Holey Places', *Living Spring Journal*, 1, 2000.
6. IRAN v, PEOPLES OF IRAN (۲) Pre-Islamic: <https://www.iranicaonline.org/articles/iran-v2-peoples-pre-islamic>.
7. Kuhrt Amélie. *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*. -London: Routledge, 2007. -98 p.
8. Madraximova Dilnoza. *Namangan viloyati etnonim va etnotoponimlarining lisoniy tadqiqi*. -Namangan, 2016. Magis.diss. -57-b.
9. Qorayev S. *Toponimika*. -Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2006. -57-bet.
10. Rattue J. *Holy Wells of Buckinghamshire* -High Wycombe: Umbra, 2003, 31-32 p.
11. Richard N. Frye. "Ancient Central Asian History Notes". *Proceedings of the Second European Congress of Iranian Studies*. -Rome: ISMEO, 1995. -188 p.
12. Sayfullayeva Maftuna. *Shofirkon tumani joy nomlarining geografik tavsifi*. -Buxoro, 2017. -19, 20-bet. Bitruv malakaviy ish.
13. Varner Gary R. 2009. *Sacred Wells: A Study in the History, Meaning, and Mythology of Holy Wells and Waters*. 2nd ed. -New York: Algora Publishing.
14. Warriar Shrikala. *Kamandalu: The Seven Sacred Rivers of Hinduism*. -Dehli: Delhi London Poetry Foundation, 2014. -297 pages.
15. Xalmuratov B. R. *Tarixiy o'lkashunoslik va urbanizatsiya jaryonlari (o'quv-uslubiy majmua)*. -Namangan, 2020. -85-b.
16. Қораев С. Ўзбекистон вилоятлари топонимлари. -Тошкент: "O'zME", 2005. -B. 212.
17. ЎТГ. 1-том, морфология. -Тошкент: Фан, 1975. -610 б.
18. ЎТИЛ. 5 жилдлик, 1-жилд. -Тошкент: "O'zME", 2020. -506-бет.
19. ЎТИЛ. 5 жилдлик, 2-жилд. -Тошкент: "O'zME", 2006. -305 б.
20. Аلتай, Нуралла. *Озбекик тили сўзлик*. Мализия, 2007. 126-бит.
21. Анורי, حسن. *فرهنگ بزرگ سخن*. ج ۲. تهران: «سخن», ۱۳۸۲ (۲۰۰۳). ص ۱۰۳۲.
22. شورماچ نورستاني، محمد اکبر. *جغرافیای عمومی افغانستان*. کابل: زوری، ۱۳۵۰ (۱۹۷۱). ص ۲۹۸.
23. عارض، غلام جیلانی. *جغرافیای ولایت افغانستان*. پشاور، ۲۰۰۰. ص ۴۷.
24. غبار، غلام محمد. *جغرافیای تاریخی افغانستان*. کابل: انتشارات سعید، ۱۳۸۴ (۲۰۰۵). ص ۱۷۱.
25. یمین، محمد حسین. *افغانستان تاریخی*. کابل: انتشارات سعید، ۱۳۸۶ (۲۰۰۷). صص ۱۳۹-۱۴۳.